

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE • CİLT 4
Milliyetçilik

İletişim Yayınları 848 • Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce 4
ISBN-13: 978-975-05-0088-6 (Ciltless) • ISBN-13: 978-975-470-909-4 (Ciltless Tk. No)
ISBN-13: 978-975-05-0087-9 (Ciltli) • ISBN-13: 978-975-05-0003-9 (Ciltli Tk. No)
© 2002 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1-6. Baskı 2002-2020, İstanbul
7. Baskı 2022, İstanbul

SAYFA ve KAPAK TASARIMI Suat Aysu

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN M. Cemalettin Yılmaz

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MODERN
TÜRKİYE'DE
SİYASÎ
DÜŞÜNCE

CİLT 4

Milliyetçilik

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
İLETİŞİM A.Ş. ADINA SAHİBİ Tuğrul Paşaoğlu
YAYIN KURULU Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet Çiğdem, Bağış Erten,
Murat Gültekingil, Ahmet Insel, Ömer Laçiner
EDITÖRLER Tanıl Bora, Murat Gültekingil
YAYIN SEKRETERİ Bağış Erten
CİLT EDITÖRLERİ BİRİNCİ CİLT
*Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası:
Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi:* MEHMET Ö. ALKAN
İKİNCİ CİLT
Kemalizm: AHMET İNSEL
ÜÇÜNCÜ CİLT
Modernleşme ve Batıcılık: UYGUR KOCABAŞOĞLU
DÖRDÜNCÜ CİLT
Milliyetçilik: TANIL BORA
BEŞİNCİ CİLT
Muhafazakârlık: AHMET ÇİGDEM
ALTINCI CİLT
İslâmcılık: YASIN AKTAY
YEDİNCİ CİLT
Liberalizm: MUSTAFA ERDOĞAN - MURAT YILMAZ
SEKİZİNCİ CİLT
Sol Düşünce: MURAT GÜLTEKİNGİL
DOKUZUNCU CİLT
Dönemler ve Karakteristikler: ÖMER LAÇİNER

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE

4. CİLDİN YAZARLARI

FETHİ AÇIKEL • TANER AKÇAM • BİROL AKGÜN • YÜKSEL AKKAYA • AYHAN AKMAN • ALİ İHSAN AKSAMAZ • CENGİZ AKTAR • TAHA AKYOL • AYÇA ALEMDAROĞLU • FARUK ALPKAYA • GÖKÇEN T. ALPKAYA • AYŞE GÜL ALTINAY • CUMHUR ARSLAN • EMRE ARSLAN • MİTHAT ATABAY • BEŞİR AYVAZOĞLU • GÜVEN BAKIREZER • M. BERK BALÇIK • RIFAT N. BALI • AHMET BEKMEN • MURAT BELGE • FOTİ BENLİSOY • CEM BİCO • TANIL BORA • HAMİT BOZARSLAN • KEMAL CAN • NERGİS CANEFE • ETIENNE COPEAUX • SİMTEN COŞAR • SONER ÇAĞAPTAY • ŞABAN H. ÇALIŞ • Y. DOĞAN ÇETİNKAYA • COŞKUN DEĞİRMENCİOĞLU • TANEL DEMİREL • SEÇİL DEREN • YELİZ DÖNMEZ • FUAT DÜNDAR • SADETTİN ELİBOL • BÜŞRA ERSANLI • ORHANGAZİ ERTEKİN • BAĞIŞ ERTEN • FRANÇOIS GEORGEON • F. MÜGE GÖÇEK • EREN DENİZ (TOL) GÖKTÜRK • AHMET İNSEL • AYŞE KADIOĞLU • İSMAİL KAPLAN • NİYAZI KIZILYÜREK • CEMİL KOÇAK • NEVZAT KÖSOĞLU • MURAT KÜÇÜK • NANCY LINDISFARNE • ÖMER LÜTFİ METE • HERKÜL MİLLAS • HALİL NALÇAOĞLU • BASKIN ORAN • NİZAM ÖNEN • ESAT ÖZ • ÜMİT ÖZDAĞ • GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN • UMUT ÖZKIRIMLI • A. GÜN SOYSAL • NÜKHET SİRMAN • AHMET TAŞGETİREN • YÜKSEL TAŞKIN • ALEXANDRE TOUMARKINE • A. ÖMER TÜRKEŞ • HASAN ÜNDER • KEREM ÜNÜVAR • FÜSUN ÜSTEL • MESUT YEĞEN • AHMET YILDIZ • MURAT YILMAZ • ZAFER YÖRÜK • ARUS YUMUL

İçindekiler

<i>Sunuş</i>	15
FRANÇOIS GEORGEON <i>Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken</i>	23
• <i>Ziya Gökalp</i> KEREM ÜNÜVAR	28
CEMİL KOÇAK <i>Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları</i>	37
• <i>Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler</i> ETIENNE COPEAUX	44
TANER AKÇAM <i>Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler</i>	53
FATMA MÜGE GÖÇEK <i>Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım</i>	63
• <i>Osmanlı Kozmopolitizminden Avrupa Kozmopolitizmine Giden Yolda Ulus Parantezi</i> CENGİZ AKTAR	77
AYHAN AKMAN <i>Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı</i>	81

<ul style="list-style-type: none"> • Orta Katman Aydınlar ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi Y. DOĞAN ÇETİNKAYA..... 	91
<p>EREN DENİZ (TOL) GÖKTÜRK 1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri.....</p>	103
<p>FETHİ AÇIKEL Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi.....</p>	117
<ul style="list-style-type: none"> • Mehmet İzzet COŞKUN DEĞİRMENCİOĞLU..... 	124
<p>AYŞE GÜL ALTINAY - TANIL BORA Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik.....</p>	140
<p>GÖKÇEN T. ALPKAYA “Türk Dış Politikası”nda Milliyetçilik.....</p>	155
<ul style="list-style-type: none"> • Türk Milliyetçiliği ve Jeopolitik ÜMİT ÖZDAĞ..... 	168
<p>MURAT BELGE Türkiye’de Zenofobi ve Milliyetçilik.....</p>	179
<p>HERKÜL MİLLAS Millî Türk Kimliği ve ‘Öteki’ (Yunan).....</p>	193
<p>NANCY LINDISFARNE Ayrıksıcılık.....</p>	202
<ul style="list-style-type: none"> • Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri NEVZAT KÖSOĞLU..... 	208
<p>NÜKHET SİRMAN Kadınların Milliyeti.....</p>	226
<p>SONER ÇAĞAPTAY Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite.....</p>	245

- **Hasan Ferit Cansever**
A. GÜN SOYSAL 250
- **Türk Ocakları**
FÜSUN ÜSTEL 263
- **Türk Yurdu**
FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU 269

FÜSUN ÜSTEL

**Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmî
Yurttaş Profiline Evrimi** 275

- **Milliyetçilik-Liberalizm Ekseninde
Vatandaşlık ve Bireysellik**
AYŞE KADIOĞLU 284

HALİL NALÇAOĞLU

Vatan: Toprakların Altı, Üstü ve Ötesi 293

ZAFER YÖRÜK

Politik Psişe Olarak Türk Kimliği 309

- **Türk Milliyetçiliği:
Var Kalmanın Teyakkuz Hali**
AHMET BEKMEN 325

NİYAZİ KIZILYÜREK

Rauf Denктаş ve Kıbrıs Türk Milliyetçiliği 335

ORHANGAZİ ERTEKİN

**Cumhuriyet Döneminde
Türkçülüğün Çatallanan Yolları** 345

- **Nihal Atsız**
GÜVEN BAKIREZER 352
- **Reha Oğuz Türkkkan**
NİZAM ÖNEN 362
- **Rıza Nur**
FARUK ALPKAYA 374

GÜNAY GÖKSU ÖZDOĞAN

Dünyada ve Türkiye'de Turancılık 388

- **Hüseyin Namık Orkun**
NİZAM ÖNEN..... 396
- **Turan'a İki Farklı Yol: Macar ve Türk Turancılıkları**
NİZAM ÖNEN..... 406

EMRE ARSLAN

Türkiye'de Irkçılık..... 409

- **Öjeni Düşüncesi**
AYÇA ALEMDAROĞLU 414
- **Türkiye'de Sosyal Darwinizm Düşüncesi**
HASAN ÜNDER..... 427

SUA Vİ AYDIN

**Sosyalizm ve Milliyetçilik: Galiyefizm'den
Kemalizm'e, Türkiye'de "Üçüncü Yol" Arayışları**..... 438

- **Bülent Ecevit**
YELİZ DÖNMEZ - CEM BİCO 448
- **Doğu Perinçek**
BAĞIŞ ERTEN..... 462

A. GÜN SOYSAL

**Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi
Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı**..... 483

- **Zeki Velidi Togan**
A. GÜN SOYSAL 488
- **Sadri Maksudi Arsal**
YÜKSEL TAŞKIN..... 496
- **Yusuf Akçura**
FRANÇOİS GEORGEON..... 505

MİTHAT ATABAY

Anadoluculuk..... 515

- **Hilmi Ziya Ülken**
SADETTİN ELİBOL 520
- **Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi**
SEÇİL DEREN 533

BEŞİR AYVAZOĞLU

Tanrıdağ'dan Hıra Dağı'na Uzun İnce Yollar 541

- **Mümtaz Turhan**
MURAT YILMAZ 552
- **Çınaraltı**
CUMHUR ARSLAN 579

BİROL AKGÜN - ŞABAN H. ÇALIŞ

*Tanrı Dağı Kadar Türk, Hıra Dağı Kadar Müslüman:
Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslâmcı Doz* 584

- **Türk Milliyetçiliğinin İslâm'la Buluşması:
Büyük Doğu**
CEMİL KOÇAK 601
- **Yeniden Milli Mücadele'nin Milliyetçik Anlayışı**
AHMET TAŞGETİREN 614

YÜKSEL TAŞKIN

*Anti-Komünizm ve Türk Milliyetçiliği:
Endişe ve Pragmatizm* 618

- **Fethi Tevetoğlu**
NİZAM ÖNEN 622

TANIL BORA - NERGİS CANEFE

Türkiye'de Popülist Milliyetçilik 635

- **Hamdullah Suphi Tanrıöver**
AHMET YILDIZ 642
- **Erol Güngör**
MURAT YILMAZ 650

KEMAL CAN

Ülkücü Hareketin İdeolojisi 663

- **Dündar Taşer**
MURAT YILMAZ 668
- **Alparslan Türkeş**
TANIL BORA 686
- **Türk Milliyetçiliği'ne 'Sivil' Bir Bakış**
ÖMER LÜTFİ METE 696

UMUT ÖZKIRIMLI

Türkiye’de Gayriresmî ve Popüler Milliyetçilik 706

SİMTEN COŞAR

Milliyetçi Liberalizmden Liberal Milliyetçiliğe 718• **Liberalizm ve Milliyetçilik**

TAHA AKYOL 731

• **21. Yüzyılda Millî Devlet,
Küreselleşme ve Türk Milliyetçiliği**

ESAT ÖZ 751

AHMET İNSEL

Milliyetçilik ve Kalkınmacılık 763

M. BERK BALÇIK

Milliyetçilik ve Dil Politikaları 777• **Mehmet Kaplan**

TANEL DEMİREL 780

İSMAİL KAPLAN

Millî Eğitim İdeolojisi 788

BÜŞRA ERSANLI

Bir Aidiyet Fermanı: “Türk Tarih Tezi” 800

A. ÖMER TÜRKES

Millî Edebiyattan Milliyetçi Romanlara 811

YÜKSEL AKKAYA

*Korporatizmden Sendikal İdeolojiye,
Milliyetçilik ve İşçi Sınıfı* 829

HAMİT BOZARSLAN

Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000) 841• **Kürt Milliyetçiliğinin Diyalektiği**

BASKIN ORAN 871

MESUT YEĞEN
Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu..... 880

FUAT DÜNDAR
Millî Ezber: Saf Türk - Karışık Öteki..... 893

• **Tekin Alp**
RIFAT N. BALI..... 896

• **Mezhepten Millete: Aleviler ve Türk Milliyetçiliği**
MURAT KÜÇÜK..... 901

• **“Ekalliyet Yılanları...”**
Türk Milliyetçiliği ve Azınlıklar
TANIL BORA..... 911

RIFAT N. BALI - ARUS YUMUL - FOTİ BENLİSOY
Yahudi, Ermeni ve Rum
Toplumlarında Milliyetçilik..... 919

• **Laz Kültürel Kimliğini Yaşatma Çabaları**
ALİ İHSAN AKSAMAZ..... 924

• **Türk Milliyetçiliğinde Katedilmemiş Bir Yol:**
“Hıristiyan Türkler”
FOTİ BENLİSOY..... 927

• **“İthal Milliyetçilik ile Etki Altındaki**
Milliyetçilik Arasında”
ALEXANDRE TOUMARKINE..... 934

Kaynakça'ya Dair..... 939

Kaynakça..... 947

Dizin..... 972

Seçme Metinler..... 1001

Sunuş

MİLLİYETÇİLİK: “TÜRK FUNDAMENTALİZMİ”

Türk Ocakları'nın 2002 Nisanı'nda toplanan 34. kurultayında, Demokratik Sol Parti Ankara milletvekili Oğuz Aygün şu sözleri söylemişti:

Dünyanın her memleketinde her millet milliyetçidir, kendilerine göre milliyetçilikleri vardır. Ama dünyanın hiçbir yerinde Türk kelimesiyle milliyetçi kelimesinin bu kadar kenetlendiği bir başka memleket yoktur. (Türk Yurdu, 177 [Mayıs 2002], s. 57) [genel olarak, herhangi bir milletle milliyetçiliğin kenetlenmesi kastediliyor elbette! - T.B.]

“Aşırı”/“radikal” bir milliyetçi ideolojinin takipçisi tarafından da değil, -her ne kadar sağ siyaset geleneğinden gelse bile- “sol” etiketli bir partinin temsilcisi tarafından söylenmiş olan bu sözler, Türk milliyetçiliğinin tasavvur dünyasında *özgücülüğün* ve *ayrıksıcılığın* ne derece baskın oldu-

ğunu örneklemektedir. Milliyetçilik, zaten dünyanın her yerinde ve tanımlı gereği, özgücü bir ideolojidir; bir milli kimliğin, milli karakterin -şayet üstünlüğünü değilse- farklılığını, başkalığını, “kendine mahsusluğunu” vurgulama esasına dayalıdır. Türk milliyetçiliğinde, bu vasfın bilhassa belirgin olduğunu söyleyebiliriz: Milliyetçiliği tek tek milletlere özgü görünümleri olmakla birlikte -yani göreceliği içinde- ortak/evrensel bir değer olarak tescil ederken dahi, Türk-milliyetçiliğinin biricikliğini vurgulama eğilimi, istisna değildir.

Türkiye’de milliyetçiliğin siyasal ideolojiler zemininde bir tür *fundamentalizm* etkisine sahip olduğunu söylemek, makûl bir abartma olacaktır. Siyaset-ötesi ve ideolojiler-üstü bir temel ilke hükmündedir, milliyetçilik. Kendisini bir “refleks”, bir “doğal duygu”, bir ilksel aidiyet bağı olarak, ideoloji-öncesi bir gayri-iradî zihni yapı olarak takdim etmekte ve bu, genel kabul görmektedir. Sosya-

list/komünist enternasyonalizmi benimseyen dar çevreler ve radikal İslâmcı ümmetçilik dışında, her siyasal söylem milliyetçiliği olumlu bir değer olarak varsaymaktadır.

KEMALİZM VE MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçiliğin bu ideolojik baskınlığını, fundamentalist işlevini çözümlenebilmek için, onu Kemalizmle bağlantılı düşünmek gereklidir. Kemalizm-ve-milliyetçiliği, Türkiye’de *resmî ideolojinin* ana eksenini olarak tanımlayabiliriz. Bu eksen, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecinde belirli bir devamlılığı da taşıyan korporatist ve patrimoniyal-vesayetçi devlet yapısının ve *Devlet Aklının* (*raison d’etat*, hikmet-i hükümet) kendini ideolojik olarak yeniden üretme zemini. Devlet-kurucu asker-sivil bürokratik elit ile ‘millî’ burjuvazinin ittifakının ortak lisansı da, -o burjuvazinin rüşeym halinden, olgunluk ya da daha doğrusu hiç bitmeyen ergenlik aşamasına dek-, bu olmuştur. Kemalizm ve milliyetçiliğe bağlılık, *yükümlendirici* bir siyasî meşruiyet şartıdır.

Kemalizm-ve-milliyetçilik, birçok durumda içiçe geçen ideolojik referanslardır. Milliyetçilik, Kemalist Altı Ok’un âmir üç ilkesinden biridir - ben, bunlar arasında da milliyetçiliğin, ‘eşitler arasında birinci’ ilke konumunu aldığı tarihsel ve söylemsel uğraklar itibarıyla, baskın olduğunu düşünüyorum. Kemalizm kendini *otantik*

Türk fikriyatı olarak tanımlamış, Türk milliyetçiliğinin sahih biçimi olma iddiasını taşıyagelmıştır.

Kuşkusuz mutlak bir örtüşmeden, tekbiçimli bir ideolojik yapıdan söz etmiyoruz. Kemalizm -ve- milliyetçiliğin tartışmasız/sorumsuz olma iddiasındaki örtüşmesi, resmî ideoloji bağlamında geçerlidir. Bunun dışında, Kemalizmle milliyetçiliğin eklenmesine ilişkin farklı öneriler vardır: Milliyetçiliği tali unsur olarak ekleyen Kemalizm yorumları olduğu gibi, bundan daha yaygın ve belirgin biçimde, Kemalizmi rejime/devlete sadakat jesti olarak sınırlayan milliyetçilik telâkkileri vardır. Her halükârda, Kemalizmle milliyetçilik arasındaki *simbiyotik* ilişki, Türkiye’de gerek resmî, gerek ‘sivil’-gündelik siyasal ideoloji alanını *marke eden* -hem alanının sınırlarını çizmek hem de kontrol etmek, ‘mukayyet olmak’ anlamında- bir güce sahiptir.

MİLLİYETÇİLİK VE HEGEMONYA

Türk milliyetçiliğinin, -Kemalizmle olan simbiyotik ilişkisi içinde, bir ‘genel’ ve ‘ortalama’ ideoloji olarak-, açık seçik tanımlanmış bir programatik içeriği var mıdır? Buna olumlu cevap vermek zordur. Tıpkı, ‘ortalama’ bir Türk milliyetçiliği *ilmihalinden* söz etmenin de zor olduğu gibi...

Genel olarak, ‘millî uyanış’ ve ulus inşâ evrelerini istisna edersek, milliyetçiliklerin kendi ideolojik edebiyatının, milliyetçilik üzerine kuramsal-eleştirel edebiyat kadar zengin ve derin

olmadığını söyleyebiliriz. Türkiye’de de milliyetçi fikriyatın çoraklığı, sığlığı, bizzat düşünce üretimine önem veren milliyetçi yazarlar/ideologlar tarafından da teslim edilen bir vakıadır. Elinizdeki derleme, bu zayıflığa ilişkin tespitleri ortaya koymanın yanında, ona istisna oluşturan düşünce insanlarını ve çabaları da kayda geçirmeye çalışmaktadır. Cumhuriyet döneminin milliyetçilik düşüncesi bağlamında, kimisi unutulmuş (Mehmet İzzet gibi), siyasal açıdan etkisiz kalmış (Hilmi Ziya gibi) ya da sadece ismi anılıp geçilen (Zeki Velidi, Mümtaz Turhan gibi) düşünce insanlarına ilişkin portre yazıları, bu amaca dönüktür. Düşünsel özgünlüğünden ziyade ortalama hamâseti çoğaltan *popülerizatörler/vulgerizatörler* de (Fethi Tevetoglu gibi) portre olarak işlenmek yanında, birçok incelemede kaynak olarak kullanılmıştır. (Muhafazakâr-milliyetçilik çerçevesinde değerlendirilebilecek başka bazı önemli düşünce insanları, ki akla öncelikle Nurettin Topçu gelmektedir, unutulmuş değildir; *Muhafazakârlık* konulu 5. ciltte geniş biçimde ele alınacaklardır.) Bunun yanında, milliyetçi bir siyasî ve fikrî kimliği benimseyen günümüz yazarlarından aldığımız katkıların da, sözünü ettiğimiz çoraklık içindeki istisnalar olarak değerlendirilebileceğini sanırız.

Türk milliyetçiliğini analiz eden kuramsal, eleştirel çalışmalar bakımından da, ancak yakın dönemde bir ilgi artışı ve zenginleşme gözleniyor. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce* dizisi-

nin *Milliyetçilik* cildi, bu ilgi ve üretim artışının ‘taze’ verimlerinden yararlanmak gibi bir şansa sahip oldu. Genç akademisyenlerin, Türk milliyetçiliğinin değişik veçhelerine ilişkin bu kitapta yer alan analizlerinin, yorumlarının, ufuk açıcı olduğuna inanıyoruz.

Yaygın, ‘geçerli’ Türk milliyetçiliğinin, -sözkonusu düşünsel zayıflığını da ‘tolere etmesini’ sağlayan- muğlaklıkları, boşlukları, ucu açık yanları, onun hegemonik potansiyelini pekiştiren özelliklerdir, aslında. Onu değişik ideolojik eklemlenmelere açık ve müsait kılar. Bu noktada şu soru sorulabilir: Milliyetçilik, aslı/birincil siyasetlerin ideolojik hegemonya mücadelesinde ele geçirilmeye çalışılan bir boş yüzey, onların kendi yönelimleri doğrultusunda yağmaladığı bir tematik/kavramsal/simgesel alet çantası mıdır? Yoksa, bütün siyasal çatışma eksenlerini yatay kesen, hatta zaman zaman onları talileştiren, sorunsal tayin edici bir *zihniyet kalıbı* mı? Cevabın, gerek tarihsel ve toplumsal bağlamlara, gerekse ideolojik kurgulara göre değiştiğini söyleyebiliriz. Elinizdeki kitapta, milliyetçi zihniyet kalıplarının siyasal akımları yatay kesen devamlılıklarını örnekleyen birçok makale yer almakta. Yanısıra, milliyetçiliğin araçsal denebilecek veçhesinin ağır bastığı ideolojik yönelimleri ele alan incelemeler de var.

Milliyetçiliğin ideolojik söyleme talî unsur olarak eklemlenmesi ya da ‘araçsal’ kullanımı, özellikle sol/sosyalist düşünce açısından kritik bir

konu olagelmıştır ve bu konu, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*’nin elinizdeki 4. cildinde yer alan yazılara ek olarak, sol düşünceye ilişkin 8. ciltte de işlenecektir.

MİLLİYETÇİLİK VE MODERNLEŞME

Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce’nin her cildinin/başlığının, başka ciltler/başlıklar altındaki tekrarlarla ve çapraz okumalarla yeni boyutlar kazana-çağını öngörüyoruz. Milliyetçiliğin konularını, başta belirttiğimiz gibi, özellikle Kemalizmle bağlantılı olarak düşünmek anlamlı olacaktır. Bunun yanında, biraz önce Nurettin Topçu vesilesiyle değinildiği gibi, Muhafazakârlık cildi/başlığı ile milliyetçiliğin konuları arasında hayli geniş bir kesim alanı vardır. (Bu vesileyle *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*’nin genel sistematigine ilişkin bir hatırlatmada bulunalım: Bir izleğin veya bir düşünce insanının bu kitap dizisinin belirli bir cildinde, diyelim *Milliyetçilik* içinde ele alınması, *her durumda*, o izleğin veya kişinin münhasıran milliyetçilikle ilgili olduğu anlamına gelmemekte; konunun burada özellikle milliyetçilik açısından tartışıldığı anlamına gelmektedir. Nitekim aynı izleklerin veya kişilerin farklı ciltlerde farklı bağlamalarda ele alınışının birçok örneği var.)

Bunun yanında, dizinin 3. cildinin konusunu oluşturan Modernleşme Düşüncesi ile milliyetçilik arasındaki sıkı ve *gergin* bağa da dikkat çekmemiz gerekir. Bağın sıklığı ve gerginli-

ği, esasen, milliyetçiliği modernliğin bir vetiresi sayan tasavvur ile, modernliği milletin/milliyetçiliğin gelişmesinin ve kendi bilincine varmasının kaldırıcı olarak gören tasavvur arasındaki gerilimle ilgilidir. Modernliğin “sıkıntılarının”, “huzursuzluklarının” bu ikinci tasavvur dünyasında yarattığı hayal kırıklığı, milliyetçiliğe, modernizmin yarattığı tahribat karşısında bir korunak görevi de yükleyebilmektedir - *milliyetçi-muhafazakârlığın* menfezi tam burasıdır.

MİLLİYETÇİLİKLER

Bir ulus-devlet ya da ülkedeki milliyetçiliği konu ederken, aslında, *milliyetçiliklerden* bahsetmek daha uygundur. Milliyetçilik, ideolojik içeriği itibarıyla, yekpâre ve sabit değildir. Farklı milliyetçilik telâkkileri, ideolojileri, doktrinleri vardır; bu özgül söylemler arasında canlı bir alışveriş ve rekabet hüküm sürer.

Türk milliyetçiliklerini, birkaç ayrı kuramsal düzlemde ayrıştırabiliriz. Bunlardan biri, *sıradan/gündelik* milliyetçilik(ler) ile *siyasî* milliyetçilik(ler) arasında yapılabilecek ayrımdır. Gerçek resmî/”yüksek” kültür (millî eğitim, dil ve tarih politikası, askerlik vb.) gerekse popüler kültür (medya vb.), milliyetçi nasların ve zihniyet kalıplarının, siyaset-ötesi, ideolojiler-üstü, fikir-öncesi bir doğal duygu olduğu kabulüyle yeniden üretimini sağlarken; ‘kitabî’ içeriği, programatikliği, doktriner katılığı olmayan bir

popüler milliyetçilik ideolojisini ortaya çıkartır. “Türkün Türkten başka dostu yok” gibi harcıâlem şiarlar, “dış dünya”ya ilişkin paranoid/zenofobik tasavvurlar, bayrak/Atatürk portresi/ülke haritası gibi milli logoların enflasyonist kullanımı vb., bu *kendiliğinden ideolojinin* her yerde hazır ve nâzır tezahürleridir. Bir fikrî bütünlük iddiası taşıyan, ‘kitabî’, siyasî milliyetçilik anlayışlarını da (kimi zaman onları pekiştirerek, kimi zaman altlarını oyarak!) etkileyen bu ideoloji, milliyetçiliğin ideolojik hegemonyasının tesisinde çok güçlü bir gizli kuvvettir.

Resmî ya da yerleşik-kurumsal milliyetçilikle ona muhalif ya da ondan görece özerk bir siyasal konum alan milliyetçilik ideolojileri arasında da bir ayrım yapılabilir. Resmî ideolojiye muhalif veya resmîyet-dışı milliyetçilik yönelişleri, ne ölçüde ayrışabilmişlerdir? Bu ayrışma, ne ölçüde “sivil” ya da “aşağıdan yukarıya”/halkçı bir milliyetçilik anlayışına yol vermiştir? Bu sorularla dolaylı olarak ilgili bazı makalelerin sunduğu değerlendirmelere bakarak, her iki soruyu da, “fazla büyük ölçüde değil”, diye cevaplayabiliriz.

Özgül bir milliyetçi ideolojinin tahlilinde, gerek akademik düzlemde gerek siyasal teamülde bütün dünyada başvurulan ayrım; ırkçılığa açık, etnik, dinî veya kültürel bir biricikliği vurgulayan *özcü* milliyetçilik ile, vatandaşlık bağı esasına dayalı milliyetçilik arasındaki ayrımdır. Siyasal teamülde ve gündelik siyaset sohbetinde,

“ılımlı” ve “aşırı” milliyetçilikler arasında yapılan ayrım da büyük ölçüde örtüşür bununla. Bu ayrımın, hemen hiçbir somut milliyetçiliğe tam oturmayan, ‘idealist’ bir ayrım olduğunu hemen belirtmeliyiz. Hemen her milliyetçi ideoloji, bu iki anlayış arasında bir yerde durur; bu konum tarihsel olarak değişebilir; dahası, kimi zaman bir milliyetçi ideoloji bu iki uç arasında git-gel halinde kendini yeniden üretir. Türk milliyetçiliği örneğinde söz konusu git-gelin yoğunluğu, bu derlemedeki birçok incelemeye bakarak görülebilecektir. Bu durumun en bariz örnekleri, “sivil”-“medenî” bir milliyetçilik olduğu iddiasını vurgulayan resmî milliyetçilik/Atatürk milliyetçiliği ile bunun karşı kutbunda ırkçı bir milliyetçiliğin alameti sayılan Türkçü-Turancı akım arasındaki ideolojik ortaklıklarda bulunabilir.

Türk milliyetçiliklerini ideolojik içeriklerine göre tasnif ettiğimizde, şu hatları çekebiliriz:

- **Resmî milliyetçilik veya “Atatürk milliyetçiliği”:** “Devlet ve düzen” ideolojisi olarak işleyen, Kurucu/Kurtarıcı Atatürk mitosuna dayalı, otoriter bir sadakat yükümlülüğüyle ve deyim yerindeyse “ezber tekerrarıyla” kendini yeniden üreten, modernist ve bir yandan da özgücü ulus-devlet ideolojisi.
- **Kemalist sol-milliyetçilik veya “ulusal solculuk”:** Modern “ulus”u laikliğin, kalkınmanın/gelişmenin, bağımsızlığın, anti-emperyalizmin

hatta kimi örneklerde özgün/yerli bir sosyalizmin inşasının tarihsel öznesi olarak gören bakışlar.

- **Liberal milliyetçilik:** Güçlü bir kapitalizmin, piyasa toplumunun inşasını milliyetçiliğin aslı bir hedefi ve uluslaşmanın nihâî güvencesi sayan, bu hedeflere erişmeye dönük adımları millî gurur nesnesi olarak da öne çıkartan yaklaşım.
- **Etnisist milliyetçilik:** Ana damarını Türkçü-Turancı akımda bulan, Türklüğü kültürel etnisite temelinde tanımlayan, popülist karakteri güçlü ideoloji.
- **Muhafazakâr-milliyetçilik:** Çoğunlukla İslâmcılıkla rezonans halinde, dine millî kimliğin aslı ya da “eşitler arasında birinci” unsuru konumunu veren, genel olarak milliyetçiliği *Geleneğin* yeniden-inşa yolu olarak anlamlandıran yönelimler.

Kitapta, sayılan bu milliyetçilik çizgilerinin herbirine ilişkin ayrıntılı tahliller yer alıyor. Bu milliyetçilik çizgileri içinde önemli alt ayrımlar olduğunu ve yine bu çizgiler arasındaki örtüşmeleri, geçişlilikleri ihmal etmemek gerektiğini yinelememize herhalde gerek yok.

KRONOLOJİ

Tarihsellik etkenini gözardı etmemek için *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce* edisyonunda hep tetik duruyoruz. Malûm; ideolojiler, fikirler, metinsel

olarak sabitlenebilseler dahi, tarihsel toplumsal bağlamlara, taşıyıcılarının saiklerine ve alımlanma biçimlerine bağlı olarak değişime tabidirler. Milliyetçilik için de aynısı geçerli. Milliyetçi ideolojinin politik ortamı sıkı denetim altına aldığı dönemler de olmuştur; “uyukladığı” hatta hegemonik gücünün sarsıldığı dönemler de. Bizzat aynı göndermeler, aynı “metinsel” malzeme, farklı dönemlerde farklı milliyetçilik anlayışlarının içini doldurabilmiştir. Keza her milliyetçilik anlayışı da, tarihsel bağlamlara göre değişen “repertuarlar” kullanmış, vurgu kaymalarına, farklı iç ve dış eklemlenmelere tabi olabilmıştır.

Türk milliyetçiliği konusunda, muhtemelen başka siyasal düşünce akımları için de geçerli olan, şöyle bir dönemleme yapabiliriz:

- **Millî Mücadele ve Cumhuriyetin Kuruluşu:** Türk milliyetçiliğinin Meşrutiyet döneminden süregelen birikiminin (ya da “ön-milliyetçiliğin”) ulus-devlet ideolojisine dönüşmek üzere yoğun olduğu bu evrede de yekpâre bir milliyetçilikten söz edilemeyeceğini, Eren Deniz Tol’un yazısı ortaya koyuyor.
- **Tek Parti dönemi:** Türk milliyetçiliğinin resmî ideoloji -hatta bir tür “din ikamesi”- olarak inşa ve tahkim edildiği bu evrenin, özellikle “Atatürk milliyetçiliği”nin niteliğine ve karakterine ilişkin, en fazla tartışmaya konu olan dönem olduğunu görüyoruz. Başka milliyetçilik

çizgilerinin de kökenleri bu dönemdedir. Nitekim, bu evreyi konu alan çalışmalar, elinizdeki ciltte bilhassa geniş yer kaplamakta.

Bu bahiste, Osmanlı'nın son döneminden devreden ön-milliyetçiliğin izleklerinin ve özgül kollarının Kemalizm bağlamında nasıl dönüşümlerden geçtiği, bu dönüşümde hangi sürekliliklerin ve hangi kopuşların tespit edilebileceği konusu, çok önemlidir. Sözkonusu dönüşüm ve *doktrinleşme* sürecine ilişkin tahlilleri, dizinin ilk cildindeki (*Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası/Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*), Türk milliyetçiliğinin doğuş evresini konu eden yazılarla kıyaslayarak okumak, verimli olacaktır.

- **1950-60 dönemi:** Türk milliyetçiliklerinin gelişmesi açısından DP iktidarı devrini bir “ara dönem” sayabiliriz. Resmî milliyetçiliğin “konsolide olduğu”, müstakil bir siyasî isim olarak milliyetçiliğin ön plana çıkmadığı, mayalanmakta olduğu bir dönemdir. Öte yandan bu evre, anti-komünizmin milliyetçiliğe yön veren üst-ilke konumunu edinmesine tanıklık eder.
- **1960-80 dönemi:** Politik kutuplaşma ve genişleyen demokratik siyasal katılım sürecinde milliyetçiliğin müstakil bir siyasî kimlik olarak ayrışma istidadı gösterdiği, içeriğini doldurmaya ilişkin farklı önerilerin çatıştığı, öte yandan “doğal” bir siyasî sıfat olmaktan görece uzak-

laştığı, hegemonik gücünün sarsıldığı bir evredir.

- **1980-1990 dönemi:** Resmî milliyetçiliğin “zorunlu ideoloji” olarak restore edildiği bir evre.
- **1990 sonrası:** Bu dönem, milliyetçiliğin farklı saiklerle olağanüstü canlandığı bir evre olması bakımından dikkate değerdir. Reel-sosyalist sistemin çöküşü ve eski Sovyetler Birliği bünyesindeki Türk ülkelerinin bağımsızlaşması, bütün dünyada etno-kültürel aidiyetlere dayalı kimlik siyasetinin dinamizm kazanması ve tabii Kürt sorununun tazyiki, Türk milliyetçiliğinin değişik yönelimlerine ivme vermiştir. Bu dönemin olgularından biri Türkçülüğün canlanması, daha kalıcı ve derin etkileri olan bir diğeri ise, piyasa/tüketim ve medya/eglence kültürü içinde yeniden üretilen popüler, sıradan milliyetçiliğin gelişmesidir.

Derlemede, Türk milliyetçiliğinin belirli dönemsel bağlamlarına odaklanan yazılar vardır; bunun yanında, milliyetçiliğin belirli bir figürü ya da vechesiyle ilgili yazılarda da tarihsel perspektif gözetilmiştir.

MUKAYESE

Mukayeseli tahlillerin, Türk milliyetçiliğinin anlaşılmasına önemli bir katkı getireceği kuşkusuzdur. Bu konuda alışılagelen mukayeselerin, düzcizgisel bir modernist evrim kurgusu ve “gecikmişlik” şablonu içinde Batılı

‘ilk’-milliyetçiliklerle yüzeysel ‘sağlamalar’ yapmakla sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Daha vaadkâr görünen, ikinci kuşak Avrupalı milliyetçilik akımıyla, bilhassa Alman milliyetçiliğiyle bir mukayeseye ilişkin kimi kuramsal önermeler ortaya konmuş olmakla birlikte, bu konu da tüketilmiş değildir. Oysa Türk milliyetçiliğini, özellikle aşağı yukarı yaşıtı olan, beşerî coğrafya bakımından komşu olduğu, tarihsel ilişki/ihtilaf içinde bulunduğu milliyetçiliklerle ve umumiyetle başka Batı-dışı (bu arada post-kolonyalist) milliyetçiliklerle mukayese ederek incelemek, aydınlatıcı olacaktır. Elinizdeki derlemede, bu alandaki tahlil açığı giderilmiş değildir; yine de, kimi makalelerde, mukayese imkânlarına ilişkin yol gösterici işaretler bulabilirsiniz.

“ÖTEKİ” MILLİYETÇİLİKLER

Milliyetçilik ideolojilerinin kendilerini var ettikleri tarihsel zeminde, başka, *öteki* milliyetçiliklerle ilişkileri yer alır. Her milliyetçilik, başka millî ve etno-kültürel kimlikleri içermeye / “özümsemeye” / “soğurmaya” ya da ötekileştirmeye, hasım kılmaya, yahut bunlara direnmeye dönük bir vadide

şekillenir - ve sürekli yeniden şekillenir. Türkiye’de, Kürt milliyetçiliği ya da millî kimlik iddiası ile Türk milliyetçiliğinin *birbirini koşullayan* dinamikleri, bunun çok açık örneğidir. Kipta, bu dinamiği her iki milliyetçilik açısından ele almaya çalıştık.

Kürt milliyetçiliği, bizatihî, Türkiye’de Türk milliyetçiliği dışındaki milliyetçilik hareketleri ya da millî kimlik kurgularını da kapsamamız gerektiğini düşündüğümüz için, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*’nin *Milliyetçilik* cildinin sorumluluk alanına girmekteydi. Türkiye’deki etno-dinsel topluluklardaki milliyetçi ya da millî-kimlikçi yönsemelere değinen yazılar da bulacaksınız.

Bu hacimli derlemede, konusunu vukufla toparlamanın, ihata etmenin ötesinde, Türk milliyetçiliğinin tahliline dair yeni kavramsal önermeler getiren, kuramsal açılımlar sunan makalelerin de yer aldığını düşünüyoruz. Kendi adıma, özellikle Fethi Açıkel’in ve Nükhet Sirman’ın katkılarının bu bakımdan dikkate değer olduğunu düşünüyorum.

TANIL BORA